

УДК 347.965

Людмила Шевелюк,*аспірант кафедри нотаріального та виконавчого процесу й адвокатури
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВПЛИВ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ НА АДВОКАТУРУ

У статті досліджено вплив конституційно-правової реформи в Україні на адвокатуру. Проаналізовано зміни та пропозиції щодо монополії адвокатури. Виявлено, що інститут адвокатури зазнав перетворень у зв'язку з конституційними змінами, які набули чинності 30 вересня 2016 року. Найбільш дискусійним у науковій теорії та практиці у сфері адвокатури є те, що конституційні зміни фактично передбачали монополію адвокатів на представництво в судах, що є новизною для вітчизняного права, адже в Україні поряд з адвокатами таку діяльність здійснювали і юристи-підприємці.

Ключові слова: адвокат, адвокатська монополія, реформування адвокатури, представництво, конституційні зміни.

Постановка проблеми. Реформування національного законодавства на сьогодні зумовлено об'єктивними процесами оптимізації взаємодії законодавчої, виконавчої і судової гілок влади. Інститут адвокатури слугує надійним механізмом взаємодії між усіма гілками влади, адже саме адвокати як правозахисники формують правові позиції, які потім втілюються у рішеннях судів вищих інстанцій, створюють правові механізми реалізації публічних повноважень суб'єктами адміністрації. Конституція України чітко зазначає, що саме адвокатура діє для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги під час вирішення справ у судах та інших державних органах.

Бюрократизація адвокатури сьогодні є гострим питанням, що потребує нагального вирішення. Цей процес торкнувся й адвокатського самоврядування, і стандартів здійснення адвокатської діяльності, а також доступу до адвокатської професії загалом.

Адвокатура в Україні займає важливе місце. Для утвердження демократичних засад, захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні діє інститут адвокатури.

Важливо зазначити, що адвокатура пройшла свій тривалий шлях розвитку в Україні. Саме процес удосконалення цього інституту та впровадження інтеграційних європейських механізмів приводить до внутрішніх та зовнішніх змін в адвокатурі.

Попри зміни, які відбуваються в Україні, маємо пам'ятати, що ефективне функціонування інституту адвокатури свідчить про наявність правової держави та дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Актуальність теми полягає в тому, що інститут адвокатури зазнав перетворень у правовій площині України у зв'язку з конституційними змінами, які набули чинності 30 вересня 2016 р.

Метою статті є дослідити та проаналізувати, як вплинула конституційно-правова реформа на інститут адвокатури в Україні.

Дослідженням питання реформування адвокатури присвятили свої роботи Н.М. Бакаянова, Т.В. Варфоломеева, Т.Б. Вільчик, І. Головань, І.Ю. Гловацький, Т.С. Коваленко, Д.В. Кухнюк, Н.О. Обловацька, В. Святоцька, С.Я. Фурса та ін. Це свідчить про зацікавленість зі сторони науковців темою реформування інституту адвокатури в сучасних умовах в Україні.

Виклад основного матеріалу. У сучасній теорії право на юридичну допомогу відноситься до конституційних гарантій прав і свобод людини та конституційних гарантій правосуддя. Це право передбачає, що кожен, хто потребує юридичної допомоги, має її отримати. Не випадково, що з усіх видів юридичної допомоги саме допомога адвоката безпосередньо регулюється конституційними нормами, а право на інші види юридичної допомоги закріплено на рівні чинного законодавства.

Як слушно зауважує С.В. Прилуцький, саме адвокатура має бути надійною опорою судової влади та правосуддя [1, с. 240].

На думку Т.Б. Вільчик, адвокатура – це необхідний засіб порятунку держави від природних процесів внутрішнього розпаду. Основний Закон містить безліч положень, що підтверджують зацікавленість держави у її існуванні.

Як зазначає С.Є. Лібанов, адвокат захищає громадян не від закону, а від порушень закону щодо них, тобто своїми діями він сприяє зміцненню законності, підвищенню рівня довіри населення до закону, законності та держави загалом [3, с. 113].

С.В. Прилуцький указує, що самостійна та принципова правова позиція окремого адвоката у конкретній справі стає основою цілісної та незалежної позиції всієї адвокатської організації щодо наявного режиму законності [1, с. 380]. Варто додати, що адвокатурі як незалежному професійно-правовому правозахисному інституту відведена важлива роль не тільки в механізмі конституційного гарантування судового захисту прав і свобод та створення належних умов послідовної реалізації завдань судочин-

ства, а й у конституційно-правовому механізмі забезпечення конституційних прав і свобод людини в усіх сферах життя.

Принциповим є той факт, що адвокатура за своїм функціональним призначенням являє собою публічний інститут суспільства, якому держава делегувала певні повноваження. Звернено увагу на те, що, на відміну від інших підфункцій, які нормативно не обмежені тією чи іншою сферою правовідносин, підфункція захисту адвокатурою прав фізичних осіб обмежується виключно сферою кримінально-процесуальних правовідносин та правовідносин, що виникають у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, і здійснюється лише в інтересах окремих чітко визначених суб'єктів [12].

Науковець Т.Б. Вільчик зазначає, що місце адвокатури в сучасній правовій системі можна охарактеризувати як один із способів самообмеження державної влади за допомогою створення і функціонування незалежного правозахисного інституту, що сприяє своєю діяльністю виконанню конституційної функції держави – реалізації та захисту прав і свобод людини [2, ст. 2].

Важливо наголосити, що згідно зі ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

У Розділі VIII Конституції України («Правосуддя») стаття 131-2 регламентує, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Але Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом [4; 11].

Як зазначено у роботі Л. Сливи, норма, яка визначена у ст. 131-2, має ряд суттєвих недоліків: як концептуальних (теоретичних), так і практичних. Зокрема, виникає питання, чому норму стосовно адвокатури розмістили у розділі «Правосуддя». Автор вважає, що таке віднесення норми у сфері адвокатури є концептуально неправильним [5].

Погоджуємося із цією позицією та вважаємо, що віднесення ст. 131-2 Конституції України в розділ «Правосуддя» є недоречним та суперечить змісту поняття «правосуддя».

Важливо наголосити на новій редакції ст. 59 Конституції України, зокрема щодо застосування терміна «правнична допомога», який є новим для українського законодавства, оскільки більш звичним був термін «правова допомога» (ст. 20 Кримінального процесуального Кодексу; ст. 12 Цивільного процесуального Кодексу; Закон України «Про безоплатну правову допомогу», рішення Конституційного Суду України тощо).

Якщо звернутися до тлумачного словника української мови, «правничий» є синонімом поняття «юридичний», тобто «пов'язаний із вивченням і науковим розробленням правознавства, юриспруденції». Водночас «правовий» тлумачиться як «той, що стосується права, тобто системи встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки». Допомога, що надається адвокатами, є саме правовою, тобто не тільки такою, що передбачена нормами права, але і має на меті їх застосування [5].

Отже, застосування терміна «правничий» є некоректним з погляду його змістовного навантаження, а такі зміни мають на меті, як зазначають юристи-практики, зробити неактуальними рішення Конституційного Суду України № 1-17/2000 та № 1-23/2009 і позбавити громадян конституційного права на правову допомогу.

Найбільш дискусійним у науковій теорії та практиці у сфері адвокатури є те, що конституційні зміни фактично передбачали монополію адвокатів на представництво в судах, що є новизною для вітчизняного права, адже в Україні поряд з адвокатами таку діяльність здійснювали і юристи-підприємці.

Зарубіжний досвід свідчить, що в деяких країнах (Албанія, Казахстан, Естонія) відсутнє переважне право адвоката на представництво в судах.

До конституційних змін, які набули чинності 30 вересня 2016 р., для отримання права на заняття діяльністю, щоб здійснювати представництво в судах, особа має просто підтвердити належний рівень освіти. Жодних додаткових вимог, іспитів, норм та обмежень не вимагається. Діяльність юристів-підприємців стала значно ширшою після рішення Конституційного Суду України № 1-17/2000 від 16 листопада 2000 р.

Водночас варто зауважити, що вказаним вище Законом про внесення змін до Конституції також визначено строки набуття чинності новоутворених норм щодо представництва інтересів осіб адвокатами.

Таким чином, представництво відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 131-2 Конституції здійснюватиметься виключно адвокатами: у Верховному Суді та судах касаційної інстанції – з 1 січня 2017 р., у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 р., у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 р. Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюватиметься з 1 січня 2020 р. [11].

Цікаво, що відповідно до п. 5.6 Указу Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» [7] визначено напрями реформування адвокатури, серед яких можемо виокремити: підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, та дисциплінарного контролю професії; спрощення доступу громадян до безоплатної правової допомоги через удосконалення

стандартів якості надання безоплатної правової допомоги та їх дотримання тощо.

Однією з найбільш дискусійних є пропозиція законодавця внести зміни до відповідних положень процесуальних кодексів щодо здійснення представництва в судах виключно адвокатами (за винятком деяких випадків, наприклад, коли представництво здійснює безпосередньо уповноважений працівник юридичної особи). Аргументи прихильників: це можливість підвищити рівень захисту, що надається, і створити організоване самоврядування. Аргументи противників: монополія – це можливість диктувати ціни (як правило, високі), відсутність широкої конкуренції, що позначається на якості, стимул для розвитку корупції під час отримання свідчення на право зайняття адвокатською діяльністю. Дискусії точаться, згода не досягається, а законопроекти з такими нормами продовжують просуватися в парламент [8].

У цьому контексті мають місце такі наукові підходи. Так, Т.В. Варфоломеева висловлюється за встановлення монополії адвокатів на представництво в судах. Зокрема, науковець указує, що пропозиції із цього приводу різні: від наполягання визнати надання правової допомоги виключно адвокатською діяльністю і, відповідно, передати адвокатам у повному обсязі здійснення правової допомоги всіх видів до обмеження обсягу адвокатської діяльності з надання правової допомоги (представництво і захист) лише веденням ними справ у судах. До речі, у ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус судів» відтворено конституційне положення, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги під час вирішення справ у судах в Україні діє адвокатура. Проте було встановлено й інше – право вибирати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи (Рішення Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 р. у справі про право вільного вибору захисника [9]). Однак і досі ця норма фактично не реалізується, оскільки відсутній відповідний закон, у якому б визначався комплекс питань про так званих «фахівців у галузі права» [10, с. 17].

Висновки

Аналізуючи вищевикладене, вважаємо, що варто запровадити монополію адвокатів на представництво в судах для забезпечення надання правової допомоги на більш високому і кваліфікованому рівні вже з огляду на те, що в рамках судового процесу суд може направити подання кваліфікаційно-дисциплінарній комісії адвокатури з метою притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, наприклад, за порушення правил адвокатської етики. Водночас, що стосується фахівців у галузі права, останні не несуть жодної дисциплінарної відповідальності, на них не поширюються Правила адвокатської етики. Адвокатура повинна бути оплотом судової системи, гарантом здійснення правосуддя.

Важливо зазначити, що серед практиків-юристів та адвокатів точаться дискусії щодо чинних змін, проте можемо з наукового погляду аналізувати ці положення.

Незважаючи на зовнішню єдність законодавця щодо питання введення адвокатської монополії в судах та підтримки цієї реформи з боку органів адвокатського самоврядування, основним аргументом яких є очевидне, на їхню думку, підвищення якості надання правової допомоги громадянам, з огляду на апіорі високий професійний рівень адвокатів, така концепція не зустріла загального схвалення в юридичній спільноті і породжує багато дискусій.

На нашу думку, єдиний порядок професійної діяльності та постановка в рівні умови осіб, що надають юридичні послуги, є необхідним елементом укріплення здорової конкуренції на цьому ринку. Проте такі прагнення мають спрямовуватись насамперед на забезпечення доступу громадян до правової допомоги і, як наслідок, до правосуддя. Запропоновані законодавцем зміни до Конституції України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», на жаль, можуть обмежувати конституційні права громадян.

Список використаних джерел:

1. Прилуцький С.В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / С.В. Прилуцький. – К., 2013. – 35 с.
2. Вільчик Т.Б. Конституційно-правовий статус адвокатури України / Т.Б. Вільчик // Теорія і практика правознавства. – 2015. – Вип. 2 (8) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/tipp_2015_2_6.pdf.
3. Либанова С.Э. Адвокатура Российской Федерации в механизме конституционного гарантирования защиты прав и свобод : [монография] / С.Э. Либанова. – Курган, 2009. – 375 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Слива Л. Адвокатура на порозі змін: за і проти адвокатської монополії / Л. Слива // Бюлетень. – 2016. – № 4.
6. Ходжаева Е. Адвокатская монополия – за и против / Е. Ходжаева // Ведомости. – 2015. – № 3770.
7. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 // Офіційний вісник Президента України. – 2015. – № 13. – Ст. 864.
8. Реформа адвокатуры: что ждет адвокатов в 2016 году? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA008700.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право

вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 47. – Ст. 2045.

10. Варфоломеєва Т.В. Реформа адвокатури – запорука належного захисту прав і свобод людини / Т.В. Варфоломеєва // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – Вип. 3 (19). – С. 12–19.

11. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1401-19/>.

12. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / Н.М. Бакаянова. – 2017. – 44 с.

В статье исследовано влияние конституционно-правовой реформы в Украине на адвокатуру. Проанализированы изменения и предложения по монополии адвокатуры. Выявлено, что институт адвокатуры претерпел преобразования в связи с конституционными изменениями, которые набрали свою силу 30 сентября 2016 года. Наиболее дискуссионным в научной теории и практике в сфере адвокатуры является то, что конституционные изменения фактически предусматривали монополию адвокатов на представительство в судах, что является новизной для отечественного права, ведь в Украине наряду с адвокатами такую деятельность осуществляли также юристы-предприниматели.

Ключевые слова: адвокат, адвокатская монополия, реформирования адвокатуры, представительство, конституционные изменения.

The article examines the impact of constitutional and legal reform in Ukraine on the advocacy. Proposed changes and suggestions on the monopoly of the advocacy. It was discovered that the Institute of Advocacy has changed due to constitutional changes, which entered into force on September 30, 2016. The most controversial in scientific theory and practice in the field of advocacy is that the constitutional changes actually provided for a monopoly of lawyers for representation in courts, which is a novelty for domestic law, since in Ukraine, along with lawyers, such activities were also carried out by lawyers – entrepreneurs.

Key words: lawyer, lawyer monopoly, reformation of the auditory, representation, constitutional changes.

